

Odpolední rychlík z Varšavy přijíždí na čas. Vystupujeme, tlačíme se k východu z nádraží. Pak chvíle váhání.

Vtom k nám však přistupuje mladík s nápadně rozmáchlými pohyby: „Do Wengajt?“ Ukazuje se, že takových jako my, kteří směřuji na divadelní seminář do Wengajt, je tedy víc; dál cestujeme pronajatým autobusem. I ten ale nakonec zastavuje mezi lesy a loukami a průvodce se uklání: „Zvu vás na vycházku!“ Jdeme borovým lesem, soumrak houstne. Konečně se pod svahem objevují střechy stavení, slyšíme hovor a tišný zpěv. V dolíku na kraji lesa stojí divadlo.

Dovnitř smíme až po chvíli napjatého čekání. Místní nám ukazují cestu do sálu, upraveného z hospodářských stavení někdejšího statku. Vysokou prostranu vytápí pec a osvětlují svíčky; sál se zaplňuje a představení začíná. Hraje se „Hospoda ku věčnému pokoji“ podle knihy Czesława Miłosze Udolí Issy. Před diváky se odvíjí příběh z Litvy počátku tohoto století: nedovolená láska faráře Peiksvy a jeho hospodyně Magdalény končí Magdaléninou sebevraždou, duch nešťastné ženy se však i po smrti vrací do míst svého pozemského štěstí. Nepomáhá ani svěcená voda, přítrž zjevením udělej až vesničané, kteří se v noci, posilnění vodkou, vydají na hřbitov, při tajemném obřadu vykopou neporušené Magdalénino tělo a probodnou srdce kůlem. Jednotlivé scény příběhu se střídají s hudbou lidových kol, která jej pevně zasazuje do celoročního koloběhu života na vsi.

Druhé představení je podle knih Stanisłava Vincenze spisovatele z karpatské Verchoviny, autora slavné sagy z života huculských pastevců „Na vysoké polonině“ a jednoho z těch, které wengajtské divadlo počítá mezi své duchovní otce. Vyprávění s přídechem legend „O pravém Židovi, antikristovi a přesvatém metropolitovi“, miffici k základním filozofickým otázkám, opět nerozlučně doplňuje hudba, včetně tónů trembity — obrovské, přesto však překvapivě lehoučké trouby karpatských horalů — a tentokrát i nápadité využití loutek, které rovněž nezapřou lidovou inspiraci.

Představení končí, lidé z okolních vsí se rozjíždějí domů. Večer však ještě pokračuje: herci opět přicházejí, tentokrát již „v civilu“ s hudebními nástroji a jako první odcházejí na mlat, kde se začíná tancovat. Když ve dvě hodiny v noci odcházíme na nocleh, zábava ještě nekončí...

Divadlo v bažinách

Začátky „Vesnického divadla Wengajty“ (Teatr wiejski Węgajty) souvisejí s uměleckým sdružením „Dřlňa“, které působilo v 70. a 80. letech v Olštýně a s nímž jsou spojena i poslední léta Edwarda Stachury, básníka, k jehož dílu se Wengajty rovněž hlásí. Samotné divadlo vzniklo na statku poblíž stejnojmenné vsi na severu Polska v roce 1986 a zde působí dodnes: herci žijí na osamělých selských usedlostech, roztroušených v krajíně malých políček, zvlněných pastvin, jezer, mokřadů a borových lešů na písčité půdě dávného pohanského Pruska (staropruský je i původ jména Wengajty). „V určité chvíli — bylo to za výjimečného stavu v Polsku — jsme došli k názoru, že ve městě jsou vztahy mezi lidmi příliš zatížené, že mezi lidmi je moc nepořádku; tak že jsme odešli na vesnici,“ objasňuje vedoucí osobnost Wengajtů, režisér, herec a muzikant Wacław Sobaszek (jemuž zde nikdo neřekne jinak než zdrobnělinou Wacek), klíčový okamžik odchodu z města. Začátky nebyly snadné: lidé z okolních vesnic zpočátku „komediantům“ nedůvěřovali. Trvalo léta, než poprvé přišli do statku u lesa na představení...

Na otázku, jaké vlastně je divadlo, které Wengajty hrají, je těžké jednoduše odpovědět. Je vesnické — výběrem témat, inspirací lidovým uměním, svojí výtvarnou tvář. Zároveň je však dobře poučeno moderním divadlem, uměním i filozofií. Když Wacek mluví o svém oblíbeném tématu decentralizace v kultuře — tato myšlenka prostupuje vše, co Wengajty dělají — odvolává se stejně na francouzskou filozofku Simone Weilovou

„Peiksva ji zdědil po svém předchůdci jako farskou hospodyní a nikomu nebylo nic do toho, co se událo mezi nimi, kněz je taky člověk. Ale Magdaléna se začala chovat neslušně. Chodila s vystrčenou bradou houpavým, skoro tanečním krokem. Působilo jí očividné potěšení takhle k němu přistoupit nebo mu něco říct, aby přitom dala ostatním ženám jasně najevo: ‚Vy mu líbáte ruce a šat, ale já ho mám celého!‘“

Erdmute Sobaszková (Magdaléna) a Wolfgang Niklaus (kněz Peiks-va) v představení Hospoda ku věčnému pokoji Repro: LD – I. SEFR

V LESÍCH A MOKŘADECH
DÁVNÉHO PRUSKA STOJÍ
DIVADLO

Cesta do Rachmanské krajiny

jako na ruského režiséra Tarkovského s jeho „viděním dvou procesů — záhuby a hledání ztraceného času“. „Hledání ztraceného času je nejlepší pohled na umění“, říká, „to dělal právě Tarkovskij, Stachura, Proust. Dělat to lidé jsoucí trošku ne z tohoto světa. Nednešní.“

„Nednešní“ myšlenkový svět Wengajt, jejich „hledání ztraceného času“ věrně odráží představení: důsledně vycházejí z tradičního, pevně hierarchicky uspořádaného světa evropské — a především východoevropské — vesnice minulých staletí. Svět pozorovaný z tohoto úhlu se v mnohém odlišuje od toho, na který jsme zvyklí. Lidé z Wengajtů to nahlas říkají málokdy, ale skrze jejich představení, postavená na koledách, tajemných příbězích nebo legendách chasidských Židů, je slyšet i (záměrně tichoučký) hlas polemiky se směřováním dnešního světa.

Divadlo ovšem není jedinou oblastí, které se soubor věnuje. Příjemnější stejně důležité jsou jeho vánoční a velikonoční cesty po polském, ale třeba i ukrajinském venkově, při nichž Wengajty obnovují zapomenutou tradici chození po koledě, hledají inspiraci a rozšiřují svůj hudební repertoár. Cesty směřují již několik let víceméně do stále stejných míst — především do vsi Dziadowek při hranicích s Litvou a do Karpat. Nedávno se Wengajtům splnil i starý sen — navštívili zapadlý kout v Poloninách, část starého Polska, vklíněnou mezi Podkarpatskou Rus, Sedmihradsko a Bukovinu — kraj Stanislava Vincenze. Ve Wengajtech těmto cestám říkají „putování do Rachmanské krajiny“: podle staré karpatské pověsti jsou Rachmanové dobré bytosti, prostředníci mezi nebem a zemí, žijící v bájně zemi daleko na východě. Protože jsou až příliš dobří a v lidském světě by neobstáli, umístila pověst Rachmanskou krajinu doprostřed moře a za vysoké hory — tam, kam se nikdo z lidí nedostane...

HLAVOU DOLŮ

Na druhý den po představení máme možnost poznat lidi, kteří se do Wen-

gajt sjíždějí, zblízka. Při obědě se diskutuje o věcech, kterými se tady žije: „O exorcismech já nic nevím, já se zabývám jen čarami, které souvisí s hudbou!“ brání se jednu chvíli muž s knírkem, sedící vedle mě. Je to pan Andrzej Bieńkowski z Varšavy, sběratel lidových písní. Teď diskutuje s vysokým Bělorusem Alexandrem o východoevropských lidových obřadech. Alexandr je z Minska, ale žije v polské Radomi. Je výrobcem dud a niněr, což je tradiční nástroj běloruských lidových hudebníků, lirimků, kteří kdysi putovali zemí a zpívali duchovní písně. Měli svá bratrstva a těšili se velké vážnosti. Naposledy prý takový zpěvák hrál na trhu v Minsku v roce 1945. Hledání ztraceného času...

„Ztracený čas“ hledá i další host wengajtského stolu, Slovinka Ljoba. Opustila zaměstnání v cestovní kanceláři, jezdí po Slovinsku a sbírá folklór. Jak zjišťujeme, tento osud je u lidí kolem Wengajtů dost obvyklý. Nepočítáme-li studenty, kterých sem jezdí celá řada (hlavně hudební vědy a etnografie), je zde nápadně mnoho těch, kteří v určitém okamžiku změnili povolání, obrátili směr svého života a vydali se kamsi jinam, proti proudu času.

Wacek ostatně netají, že podobné lidi přímo vyhledává: „Proč bych měl dělat publicistické divadlo, divadlo podle nějaké teze? Chci dělat divadlo podle otázky“, vysvětluje, „no, a když si představíte otazník,

?

tak ten jako by mi představoval tělo herce: hlava je dole a nohy nahoře. A takové lidi si vybírám: kteří nemohou najít místo ve světě, kteří mají tendenci dělat vše hlavou dolů.“

Wacek hledá důkladně a na anámblu je to vidět. Ze sedmi členů

jsou Poláci jen tři: další dva jsou Němci (z toho jeden je vlastně Rakušan z italského jižního Tyrolska) a dva Ukrajinci. Každý z herců ovládá — a ne ledajak — několik hudebních nástrojů, protože Wengajty jsou také, a možná především, skvělá kapela. Není rozhodně náhoda, že během onoho čtyřdenního semináře se všechny tři noci protančily... Wengajty začaly vyhrávat k tanci i po svém zatím jediném vystoupení v České republice, loni na podzim v Brně. Naše publikum jim ovšem připravilo zklamání a o tanec neprojevovalo zájem.

Od čerta k ďáblu a zase zpátky

Pro člověka přicházejícího zvenčí představují Wengajty — a zejména neopakovatelná atmosféra jejich divadelních seminářů — neskutečný svět. Svět trochu jakoby ze starých časů („nednešní“), svět tradice, plný nezvyklých písní, tanců a příběhů ze starého Polska, Litvy, Ukrajiny či Běloruska. Bezpochyby se tady dá na chvíli zapomenout na svět, jaký je ve skutečnosti — a nepochybně i proto sem přijíždí tolik mladých lidí. Pro divadlo to ovšem není bez nebezpečí: po několika dnech vám spolehlivě začne vrtat hlavou, zda tento svět před čímsi nezavírá oči.

„Ano, působí to tady dojmem idylly, dokonce něčeho metafyzického, a někteří lidé si také skutečně myslí, že tady o vytváření oázy umělé idylly jde“, připouští Wacek, popírá ovšem, že by to byla pravda. Ani by to prý nešlo. Skutečným smyslem seminářů je podle něho být „formou alternativní sebevýchovy“, improvizovanou školou a místem setkání lidí, kteří umí a chtějí naslouchat. Něčím, co by do polského života — možná nejen divadelního — přinášelo prvky, které

tam dosud chyběly. Zdá se, že se to daří — na semináře do Wengajtů prý přijíždí řada osobností polského divadla. I toho „oficiálního“.

Setkání mají i praktický účel. Jejich pořádání dává možnost se uživit a vyhnout se při tom komercializaci. Jako u nás, ani v Polsku totiž dnes nejen vytvořit „oázu umělé idylly“, ale i prostě provozovat divadlo není legrace. Wengajty sice mají dohodu o podpoře s vojvodským úřadem a podařilo se přilákat i místní sponzory, ale... „Po roce 1989 u nás byla tendence zrušit státní podporu kultury a přesunout ji na lokální aktivity, jenže to dopadlo tak, že vám peníze nedají ani tam, ani tam. Momentálně se u nás financování kultury řídí hlavně zásadou „od čerta k ďáblu“.“

Zatím však Vesnické divadlo Wengajty hraje, zpívá, tancuje, jezdí po světě a nic nenasvědčuje tomu, že někdy mělo přestat. Jak píše S. Vincenz, huculští horalé měli některé druhy tanců, při nichž se tancovalo ve vysokém tempu až do úplného vyčerpání. Podobně hrají a zdá se, i žijí Wengajty. Proč? Wacek to na jednom divadelním setkání v roce 1989 vysvětlil takto: „Lidé na vsi kdysi říkali, že Židé nemusí pít vodku, protože u sebe přechovávají tajemné mechovitě ovoce, způsobující radost. Ta anekdota vypráví o podstatě žití. Pro mne se to spojuje s hudbou... Jde o to, aby v hudbě bylo „vivace“. Vivace, neboli rychlé tempo. Proč má být tempo tak rychlé? Odpověď nám dává staré pořekadlo, které říká, že když jsou kůly v plotě hustě vedle sebe, žádné prase neutěče.“

PETR JOKES

V textu pod fotografií bylo použito citátu z knihy Czesława Miłosze Údolí Issy v překladu Heleny Stachové.